

A 100-IK SZAKOSZTÁLYI ÜLÉS JELENTŐSÉGE

Elnöki megnyitó

Írta: BARTUCZ LAJOS

(Eötvös Lóránd Tudományegyetem Embertani Intézete, Budapest)

Tisztelt Szakosztály!

Mint a meghívón is látjuk, ma tartja szakosztályunk 100. szakülését. A kerek számok közfelfogás szerint rendszeres ünnepi eseményt, valamilyen örövendetes vagy gyászos évfordulót, nevezetes határpontot jelentenek mind az egyének, mind a csoportok és intézmények életében, mind az események történetében. Különösen az események 100 éves fordulójának van ilyen kiemelt jelentősége, amelyen ünnepelni, visszaemlékezni, elgondolkodni szokás. Kérdés, hogy a mi 100. szakosztályi ülésünk ilyen fontos dátumot, eseményt jelent-e szakosztályunk életében, vagy a magyar antropológia történetében? Én azt hiszem, hogy a kérdésre határozott *igen*-nel kell felelnünk. Úgy vélem, hogy nekünk is érdemes, — ha nem is ünnepelünk — de megállnunk és elgondolkodva legalább egy pillantást vetünk arra: hogyan, milyen úton jutottunk el tulajdonképpen a 100. szakosztályi ülésig? Mi a tartalma, jelentősége a megtartott 100 ülésnek? És tudunk-e belőlük valami tanulságot, irányelvet levonni a jövő számára, vagy pedig egyszerűen következzenek az első 100 után a második 100 ülés?

Nézzük először röviden a múltat, melyről különböző helyeken ugyan már több ízben megemlékeztem, de amelyből jelen problémánk számára is levonhatunk némi tanulságot.

Három év múlva lesz 100 éve annak, hogy *antropológiai társaság* vagy *szakosztály szervezésének gondolata hazánkban felmerült*. Ezt az alkalmat VOCT KÁROLYNAK az ember őstörténetéről Budapesten 1869-ben történt előadásai szolgáltatták, melyre vonatkozóan PETHŐ GYULA, TOPINARD könyvének egyik magyar fordítója 1881-ben megjegyezte: „Magyarország fővárosában már akkor is lett volna hálás közönség, mely az új tudomány munkásait rokonszenvével támogassa, de nem volt táborkarunk, mely a vezérletet kezébe vegye.”

Az 1869-ben felmerült gondolat tényleges megvalósulása, az első vezérkar megszervezése azonban még 9 évig váratott magára.

Ezt a gondolatot látszólag hiába vetette fel újból és támasztotta alá most már komoly érvekkel SCHEIBER SÁMUELNEK 1873-ban, majd 1875-ben TREFORT miniszterhez intézett részletes *Pro Memoria*-ja, melyben *antropológiai tanszék, gyűjtemény és társaság létesítését javasolta*. Beadványa, megjárva az orvosi és bölcsészettudományi kart, a Minisztériumban egyszerűen ad acta került. De látható eredmény nélkül hangzottak el MAJLÁTH GYULA kifakadásai is 1874-ben az aggteleki ásatásokról írt monográfiájában, melyben már szinte követelte, hogy: „Létesítsünk egy antropológiai társulatot, mely idő múltával

maga is járulhasson a tudomány szabadelvű emeléséhez annyival, mint azt a kis Helvetia évek óta teszi.”

Csak amikor az 1876-ban Budapesten tartott *VIII. Nemzetközi Őstörténeti és Embertani Kongresszus* hatása kellően megérlelte a magyar elméket, öltött testet és nyert szervezett keretet a közel 10 év óta vajdó gondolat. 1878-ban, az akkor alapított *Országos Régészeti és Embertani Társulat* kebelében, ROMER FLÓRIS FERENC és LENHOSSÉK JÓZSEF számolt be a magyarság egyes csoportjainak testmagasságára vonatkozó vizsgálatairól.

Nem sokkal nagyobb volt a tevékenység az új szakosztályban a következő években sem. A második évben ugyanis két, a harmadikban három, a negyedikben pedig csupán egy embertani előadás hangzott el. Az előadók: LENHOSSÉK JÓZSEF, KELETI KÁROLY, TÖRÖK AURÉL és BARNA FERDINÁND voltak. Sajnos hamar felütötte fejét a magyar széthúzás átka és 1883-ban TÖRÖK AURÉL már bejelentette kilépését.

Volt tehát *Embertani Társulat és Szakosztály*, volt vezérkar is, de nem voltak megfelelő embertani előadások. TÖRÖK AURÉLT, úgy látszik, a személyi ellentéteken túl az előadások alacsony nívója és a publikálás lehetőségének a hiánya kedvetlenül tette le. Erre vall ugyanis, hogy 1882-ben a saját költségén kiadta az „*Anthropologiai Füzetek*” első számát, amelyben 316 oldalon, 16, igen érdekes és változatos tárgyú antropológiai problémát felölelő komoly tanulmányt írt. Kellő támogatás hiányában azonban kénytelen volt folyóiratát, mely egy időre szinte egy egész szakosztályt pótolta, teljesen megszüntetni. Ez a kudarc TÖRÖK AURÉLT annál érzékenyebben érintette, mivel LENHOSSÉK JÓZSEFnek, mint akadémikusnak módjában volt a saját munkáit terjedelmes akadémiai kiadványokban megjelentetni. Ilyen csatlódások után TÖRÖK nem gondolt többé sem szakosztály szervezésére, sem folyóirat kiadására.

Amikor a Budapesti Egyetemen haladó gondolkodású, végzett természetrajzszakos hallgatók a természettudományos szemlélet érdekében 1906-ban megalapították a „*Természettudományi Szövetség*”-et, ennek keretében néhányan ismét összeálltunk és szűkebbkörű *Embertani Szakosztályt* alakítottunk. Ebben 1907–1909 közt néhány embertani előadás is elhangzott, sőt egy kisebb tanulmányom is megjelent „*Az orr antropológiai vizsgálata*” címmel. Hosszabb lélegzetű, komolyabb munkásságra azonban ez a Szakosztály sem volt képes, már csak ezért sem, mert tagjai évről-évre változtak.

1913-ban újból megkíséreltem, hogy az akkor még régi nevű „*Országos Régészeti és Embertani Társulat*”-ban életre keltssem a régészet és embertan együttműködését. Sikerült is négy előadást tartanom. A Társulat 1917-ben megválasztott új vezetősége azonban még a címéből is törölte az „embertan” megjelölést s ezzel ott vége szakadt minden ilyen működésnek.

Hasonló sovány eredményre vezetett az az igyekezetük BALLAI KÁROLY-lyal, hogy az akkor lendületnek indult *Gyermektanulmányi Társaságban* szervezzünk antropológiai szakosztályt az iskolás gyermekek rendszeres vizsgálatára. A növekvő antropológiájára vonatkozó néhány előadás tartásánál azonban itt sem sikerült tovább jutnunk, a Tanácsköztársaság megbukásával terveink is összeomlottak.

Annál eredményesebb volt egyideig a *Magyar Néprajzi Társaság* keretében 1923-ban megkezdett újabb akciónk, mely az *Anthropologiai Füzetek* és idegen nyelvű mellékleteinek, az „*Anthropologica Hungarica*”-nak megindításához vezetett. Felhívásunkra közel 150-en jelentkeztek itthon és külföldön.

hogy az új szakosztályba lépnek s a folyóíratra előfizetnek. A bejelentések nagy része azonban ígéret maradt. Bár sikerült a *Néprajzi Társaságban* 12 antropológiai előadást tartanom és a folyóírat 4 évfolyamát — ha nagy késsélemmel és sovány terjedelemben is — megjelentetnem, kellő anyagi és szellemi támogatás hiányában és a hazánkban is fokozódó fasiszta fajbiológiai mentalitás nyomására azonban 1939-ben ez a munka is félbemaradt. Pedig hogy a külföldön ez a szerény folyóírat és megmozdulás milyen hatást váltott ki és a magyar antropológiának milyen megbecsülést hozott, bizonyítja a sok elismerő levél és küldött nagyszámú cserefolyóírat.

Ötszöri sikertelen kísérlet után sorsdöntő fontosságú fordulópontot jelentett a magyar antropológia történetében az a tény, hogy 1952-ben a *Magyar Tudományos Akadémia* keretében megalakult az *Antropológiai Bizottság*, majd a Magyar Tudományos Akadémia védnöksége alá került *Magyar Biológiai Egyesület* 1952. március 29-i közgyűlésén megalakította *Embertani Szakosztályát*, melynek élén mint már valóban vezérkar: elnök, titkár, jegyző, szerkesztő és 3 tagú intézőbizottság állott. Ezt a lendületet az tette lehetővé, hogy a budapesti, szegedi, debreceni egyetem Embertani Tanszékein, főleg pedig a Magyar Nemzeti Múzeum Embertani Tárában intenzíven megindult a szak kutatás és a régiék mellett mind több fiatal káder fejlődése. Ezzel a szakosztályi előadások folyamatossága és folyóíratunknak szakcikkkel való ellátottsága is biztosítva volt.

Az első, 1952—53-as akadémiai évben összesen 9 szakülést tartottunk 13 előadással. Ezek központi témáját ugyan az előadók kutatási körének megfelelően a történeti embertan alkotta (5 előadással), de képviselve volt a növény antropológiája és a populációs genetika is két-két és a szerológia egy előadással. Örvendetes jellemzője volt a szakosztályi üléseknek a megindult élénk vita szelleme is.

A következő, 1953—54-es akadémiai évben némi lankadás állott be szakosztályunk életében, amennyiben az ülések száma 6-ra, az előadásoké pedig 11-re csökkent. Lényegesen tágult viszont az előadások köre. A továbbra is vezető szerepet játszó történeti embertan mellett szóhoz jutott a populációs genetika, paleopatológia, fiziológia, szomatikus morfológia és az élő magyarság vizsgálata.

A harmadik szakosztályi évben, 1954—55-ben az ülések száma 7-re, az előadásoké pedig 16-ra emelkedett ugyan, ezzel szemben lényegesen szűkült az előadások köre, amennyiben az ismét uralkodó történeti embertani előadások mellett még két növény-antropológiai s egy-egy demográfiai és szerológiai téma került tárgyalásra.

A negyedik szakosztályi évben, 1955—56-ban örvendetes fellendülés mutatkozott, amennyiben az ülések száma 8-ra, az előadásoké pedig 17-re emelkedett. Lényegesen eltolódás jelentkezett az előadások tárgya és sokszerűsége tekintetében is. Az egy történeti embertani és két növény-antropológiai téma mellett ugyanis két régészeti, két röntgenantropológiai, két módszertani, két rasszantropológiai és egy-egy paleopatológiai és morfológiai téma is szerepelt.

Feltűnő hanyatlás állott be *az ötödik szakosztályi évben 1956—57-ben*, amikor az ülések száma 3-ra, az előadásoké pedig 6-ra csökkent. Ezek közül is csupán egy volt eredeti kutatásokon alapuló embriológiai előadás, míg a többi öt ismertetésekéből állott. Ez nyilvánvalóan az 56-os események káros hatásával magyarázható.

A hatodik szakosztályi évben, 1957—58-ban jelentősen konszolidálódott a helyzet és a szakosztályi ülések száma ismét 7-re, az előadásoké pedig 13-ra emelkedett. Ezzel szemben lényegesen összeszűkült az előadott témák köre, egy fiziológiai és két történeti embertani előadás mellett hat növés-antropológiai előadás hangzott el s jelentős volt az ismertetések száma is. Viszont erős lendületet adott szakosztályunk megerősödésének az a tény, hogy az eddig a *Biológiai Közlemények Pars Anthropologica* gyanánt megjelent folyóiratunk „*Anthropologiai Közlemények*” címen önálló folyóirattá lett és terjedelme az Akadémiai Kiadó jóvoltából 10 ívre emelkedett.

E kedvező hatások érvényesültek *a szakosztályunk hetedik évében, 1958—59-ben* is, amikor az ülések száma 8-ra, az előadásoké pedig 15-re emelkedett, bár ezek közül öt tanulmányúti beszámoló volt. Az eredeti kutatásokon alapuló előadások azonban eléggé változatos témákat öleltek fel, amennyiben két növés-antropológiai, két röntgenantropológiai és két módszertani előadás mellett egy-egy szerológiai, történeti embertani, rasszantropológiai és embriológiai előadás is szerepelt.

Szakosztályunk *nyolcadik évében 1959—60-ban* az ülések és az előadások száma nem változott lényegesen, az előadott témák köre viszont eléggé összeszűkült, amennyiben három történeti embertani, két növés-antropológiai és két módszertani előadás mellett csupán egy populációs genetikai szerepelt.

Ellenben *a kilencedik évben 1960—61-ben* az ülések száma 6-ra, az előadásoké pedig 10-re csökkent. Bár ezek mindegyike eredeti kutatáson alapult, a témák változatosága csekély volt. A növés-antropológiával foglalkozó négy, a felnőtt lakosság jellegit ismertető három előadás mellett csupán egy-egy szerológiai és fiziológiai vonatkozású hangzott el.

A tizedik, 1961—62-es, és a tizenegyedik, 1962—63-as szakosztályi évre ismét az ülések számának szaporodása, valamint az előadások számának és változatoságának növekedése nyomta rá bélyegét.

A tizenkettedik szakosztályi évben, 1963—64-ben viszont lényegesen csökkent mind az ülések (7), mind az előadások száma. *A tizenharmadik évben, 1964—65-ben* ismét 20 előadás hangzott el, melyek között az antropológia eléggé különböző ágai voltak képviselve.

Végül *a tizennegyedik szakosztályi év (1965—66) első felében* 3 szakosztályi ülésen csupán 4 előadás hangzott el és abból is kettő iskolásgyermekek vizsgálatát tárgyalta.

Ha most összefoglalóan áttekintjük a 14 szakosztályi év eseményeit, bár megállapíthatjuk a szakosztály erősödésének és az előadások fokozatos változatosságának kétségtelen jeleit, mégis szembetűnik bizonyos hullámmás, a tervszerűségnek, az irányító kéznek némi hiánya. Az előadók és az előadások megoszlásából kiolvashatjuk, hogy a legtöbb szakosztályi ülés és előadás nem előre megtervezett, hanem gyorsan, sükszerűen beállított volt. Különösen szembetűnik ez az útibeszámolók, ismertetések gyors vagy tömeges beállításából. A rendelkezésre álló időt sem használtuk ki jól. A 14 év között ugyanis 5 olyan szerepel, amikor 4 hónapban és 5 olyan, amikor 3 hónapban nem tartottunk előadást. Igaz, hogy voltak viszont hónapok, amikor ezt a hiányt két-két előadás tartásával iparkodtunk pótolni, ez azonban nyilvánvalóan a tervszerűség rovására ment.

Hangsúlyozom, hogy ezt nem volt titkáraink hibájául rovom fel, mert el kell ismernünk, hogy ők nagy és nehéz munkát végeztek, amikor az arány-

lag kis számú magyar antropológussal ilyen tartalmas üléseket és előadásokat hoztak létre. Viszont azt hiszem, hogy éppen a rendelkezésükre álló kis számú antropológus káderrel való helyes gazdálkodás megköveteli a nagyobb tervszerűséget, előadásoknak, témáknak már egy évvel előre való kitűzését és tartalék kádereknek a szomszédos tudományok területén, s főleg az orvosok között való intenzív felkutatását.

Egyébként rendkívül örvendetes és a folyamatos szakosztályi élet eredménye, hogy antropológiai kádereink száma az utóbbi években jelentősen növekedett.

Örvendetes és jelentősen emeli szakosztályunk súlyát a nemzetközi tudományban az, hogy minden évben sikerült megnyerni szakosztályi előadásra jelentkező külföldi antropológusokat is.

Vessünk most egy pillantást arra, hogy tulajdonképpen kik is tartották a szakosztályi előadásokat, s azokban ki milyen részben viselte a terheket.

Az eddig eltelt 13 és fél év szakosztályi idő alatt 100 szakülésen összesen 67 előadó szerepelt 200 előadással. A 67 előadó közül 57 volt hazai és 10 külföldi. De az 57 hazai előadó szereplése is feltűnő különbséget tüntet fel. Az előadások zömét, nevezetesen 87 előadást, vagyis az összes előadások 43,5%-át ugyanis csupán 6 előadó tartotta: így NEMESKÉRI János 20, TÓTH Tibor 17, LIPTÁK Pál és MALÁN Mihály 15—15, EIBEN Ottó és THOMA Andor pedig 10—10 előadással szerepelt. Kétségkívül ők voltak eddig a szakosztály fő oszlopai, akik előadás tartására bármikor készen állottak.

Szintén jelentős számú előadást tartott: BARTUCZ Lajos, DEZSŐ Gyula, FARKAS Gyula, FEHÉR Miklós és RAJKAI Tibor tagtársunk, akik 7—7, illetve 6 előadással szerepeltek, és az összes előadások 17,5%-át tartották. Az előadók e két csoportja összesen 122 előadást tartott, vagyis az összes előadások 61%-ával szerepelt, s így a szakosztályi élet szilárd alapját ők alkotják.

Az előadók harmadik csoportjába 6 előadó tartozik, akik 20 előadással, az összes előadások 10%-át képviselik, és üléseinken eddig 3—4 előadást vállaltak. Ezek BACKHAUS Richárd, HENKEY Gyula, KRALOVÁNSZKY Alán, KRALOVÁNSZKYNÉ ÉRY Kinga, VÉLI György és WENGER Sándor.

Végül 8 előadó csupán 2—2 és 42 előadó 1—1 előadással szerepelt.

E statisztika tanulsága megnyugtató, mert azt bizonyítja, hogy szakosztályunk a 11 tagú élgárda mellett még igen gazdag rejtett tartalékkal rendelkezik, egyfelől azokban, akik már szerepeltek 1—2 előadással, másfelől a szomszédos szakmabeliekben — főleg orvosokban, régészekben — akik az antropológiát nagyon is érdeklő kiegészítő előadásokat tarthatnak, és, amint máris több példa bizonyítja, bizonyára fognak is tartani, ha ahhoz tőlünk a kellő támogatást és biztatást megkapják. Örömmel tölt el az is, hogy a végzős biológia szakos tanárjelöltek között is mind többnek érdeklődése fordul az antropológia felé.

Bizom benne, hogy szakosztályunk fiatal agilis titkára meg fogja találni a módját, hogy a szakosztályunk és a szomszéd tudományozások rejtett tartalékait felkutassa és őket a szakosztályi tudományos munkára aktivizálja. Ehhez azonban az is szükséges, hogy az összes szakosztályi tagok lelkesen, egymást támogatva együtt működjenek s ne jusson szerephez a széthúzás, amely a múltban a magyar antropológiában oly nagy károkat tett.

E gondolatok jegyében nyitom meg 100-ik szakosztályi ülésünket.

*

(Elhangzott a Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának 1966. január 31-én megtartott 100. szakülésén.)